

Literatura. I[van] K. O[stojić]: *Josip Draženović*, Crtice iz hrvatskog života; »Hrvatska vila«, III/1884, 15, 236, D[esideriu]s [Janko Ibler]: *Književnost i umjetnost*, »Narodne novine«, L/1884, 50; Jakša Čedomil: *Josip Draženović*, Iskrice, »Narodni list«, XXVI/1887, 91; Dr Ozren Subotić: *Josip Draženović*, hrvatski pripovedač; »Brankovo kolo«, XIX/1913, 12, 366—369, -a-[Arsen Wenzelides]: *Draženovićeva 50-godišnjica*, »Savremenik«, XVIII/1913, 12, 742—743; Antun Barac: *Bilješka o Draženoviću*; Josip Draženović: *Nova era*. Priredio Dragutin Tadijanović. Mala biblioteka, 64, Zora, Zagreb 1950, 73—75; Ivo Frangeš: *Josip Draženović (1863—1942)*; Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović: *Djela*. Uredio Ivo Frangeš, Zora, Zagreb 1953, 453—475.

FRAN MAŽURANIĆ (Novi Vinodolski, 26. ožujka 1859 — Berlin, 20. kolovoza 1928). Među prozaistima hrvatskoga realizma, mjesto Frana (pravim imenom) Vladimira Mažuranića sasvim je posebno. Postoji, doduše, čitava skupina pisaca kraćih kompozicija koji se obično nazivaju crtičarima, ali su njihove crtice više skraćene, skućene pripovijesti realističke tendencije. Jedino se *Iskrice* Josipa Draženovića, objavljene iste 1887. godine kad i *Lišće* Mažuranićevo, mogu nazvati crticama, s jednakim pravom s kojim je i Fran Mažuranić obilježio svoje *Lišće*. Crtice su to više psihološkoga smjera; pa koliko god u njima ima realističkoga promatranja i »crtanja«, taj im je realizam potreban iz istog razloga iz kojega i njihovu zajedničkom uzoru Turgenjevu, nenadmašnome majstoru takozvane pjesme u prozi. Uostalom, nije uzalud Fran svome *Lišču* kao *motto* stavio citat iz Turgenjeva: »Neka [čitatelj] čita svaku crticu po sebi: danas ovu, sutra onu... Možda mu onda s kojega lista štogod kapne u dušu...«

Fran Mažuranić sin je nemirnoga graditelja, putnika i književnika Matije Mažuranića. Nemir očev i nedvojbeni književni dar, kao da je bio jedino što je Vladimir naslijedio. Želeći ga ukrotiti, otac ga je dao u vojnu akademiju; tako je mladić dobio zvanje protiv svoje volje; a kako nije bio mirni, introvertirani Preradović, dolazio je neprestano u sukob s propisima, pretpostavljenima i sa samim sobom. Kad je nakon dvadeset i dvije godine vojnikanstva otpušten iz vojske, pisalo je u obrazloženju da je »povrijedio časničko dostojanstvo«.

Nakon toga, — Frana je nestalo. Javljao se povremeno: kao neprovjerena vijest, kao iseljenička legenda, kao Matoševa novela. Godine 1916. izdaje mu Društvo hrvatskih književnika *Lišće i druga djela*, a u pogovoru toj retrospektivi urednik Julije Benešić ne zna kako je Fran završio; ali vjeruje da je mrtav: brine se samo je li, eventualna, ostavština sačuvana ili je propala. Poslije prvoga svjetskog rata saznaje se da je živ. Matica mu 1927. izdaje drugu knjigu *Od zore do mraka*, ali se nemirni Fran buni. Nastaje afera koja se smiruje izdavanjem »dopunjka« Matičinoj knjizi, 1928. I Franovom smrću.

Lutanja stvoriše legendu o njemu; legenda poče djelovati na kritiku: Goran ga naziva »istraživaocem života« i nađe u njemu jačinu »hrvatskih junaka sanjalaštva i lutalačke krvi Križanića, karakternosti, čvrstoće i nacionalizma Starčevića, ljubavi i širokogrudnosti Radića, bola, pobune, pesimizma i socijalnosti Krleže, sve što niče iz krvave grude hrvatske zemlje i što sačinjava hrvatski narod«. I završava ovaj svoj klimaks pomalo neočekivanom, skeptičnom izjavom: »Zato njegov talenat možemo tek naslućivati.« Nije Goran sam pao pod dojam ovog neobičnog životopisa; a ipak, valjalo je tek napomenuti da je Mažuranić najzanimljivije crtice napisao prije svojih lutanja, i da *Lišće* nije pisano pod dojmom druge njegove knjige; nego, po svoj prilici, obratno. U *Lišću* je, međutim, Fran pravi majstor zgusnute kompozicije, zapažać koji zna izolirati, zgusnuti viđeno zbiivanje a onda tome jezgru dati humano i lirsko objašnjenje: poentu koja nije racionalističko naravoučenje, nego onaj lirski »ausklang« koji bruji u nama uvijek nakon dodira s pravom umjetninom. Bez obzira na to je li u pitanju »viđeno« ili »neviđeno« (da posudimo Horvat-Kišev natpis), čuvèno ili pročitano, upravo je taj lirski odzvuk Mažuranićev; a on daje ljepotu njegovim minijaturama. Član obitelji koja je imala neobično istančan osjećaj za jezik, nije slučajno, neposredno pred smrt, upozorio: »Riječ neka zvonj i odzvanja.« U tome zvonjenju teme i odzvanjanju lirske pratnje sav je čar njegovih lirskih proza koje, zajedno s Draženovićevima, oplemeniše poezijom suhu i formom nemarnu pripovjedačku prozu hrvatskih realista.

Literatura. (Anonimno:) »*Lišće*« Frana Mažuranića, »*Vijenac*« XIX/1887, 12, 191—192; (Julije Benešić:) pogovor izdanju *Lišće i druga djela*, DHK, Zagreb 1916, 187—192; Ivan Krnic: *Fran Mažuranić*, »*Savremenik*«, XI/1916, 9—12, 311—314; Antun Barac: *Vladimir Nazor i Fran Mažuranić*, Letopis Matice srpske, CV/1931, 1—2, 69—88, odnosno *Članci o književnosti*, Binoza, Zagreb (1935), 181—215; Ivan Goran Kovačić: *Istraživalac života*, pogovor izdanju *Lišća*, Zagreb 1941, 7—19, odnosno *Eseji i ocjene*, NZH, Zagreb 1948, 185—191; Dr. Ivan Brlić: *Dokumenti o životu i ličnosti Vladimira Frana Mažuranića*, JAZU, Zagreb 1960 (1—268); Nedjeljko Mihanović: *Fran Mažuranić*, PSHK, knj. 54, 131—154.

AUGUST HARAMBAŠIĆ (14. srpnja 1861, Donji Miholjac — Stenje-
vac, 16. srpnja 1911). Otac mu, Đuro, pravoslavne vjere, bio arhivar
županije virovitičke; mati Julijana Beck, kći Josipa Becka, ravnatelja
škole. Roditelje izgubio rano: majku već 1867, oca 1877. Djetinjstvo
proveo kod djeda Pantelije, krajiškog časnika u Novoj Gradiški, gdje
je završio pučku školu, a gimnaziju 1879. u Osijeku. U Zagrebu upisao
pravo. Studirao na prekide zbog političkog i književnog rada. 1887.
osuđen na šest mjeseci zatvora zbog pjesme u prozi *Tri molitve*: bila
je to jedna od mnogih Khuenovih represalija. Godine 1892. promovi-
ran na čast doktora prava, 1900. odvjetnik u Zagrebu, 1901. izabran
u Sabor. U teškim financijskim prilikama, s brojnom rodbinom koju
je morao izdržavati, Harambašić 1909, po vlastitoj molbi banu Rau-
chu, postaje tajnik zemaljske vlade i napušta politiku. Dvije godine
kasnije umire poremećena uma, u Stenjevcu.

Književni rad Augusta Harambašića zaista je obilan, pogotovu kad
se uzme u obzir da je pisao uglavnom stihove. Objavljivati je počeo
1877 (u »Smilju«, časopisu za omladinu), ali je u pravi književni život
stupio 1879, kad mu je Šenoa u »Vijencu« objavio *Glosu*. Otada se
Harambašić javlja u svim važnijim časopisima i novinama: više,
dakako, u pravaškim, jer Harambašić je vrlo brzo postao glavni
starčevićanski pjesnik i s puno razloga nazvan »bardom stranke pra-
va«. Od obilne produkcije tiskano je za života Harambašićeva tek ne-
koliko zbirke: *Ružmarinke* (1883), *Slobodarke* (1883), *Sitnje pjesme*
(1884), *Tugomilke* (1887) i *Nevenke* (1892). I njemu je Matica, u pos-
ljednjem desetljeću stoljeća, u kolekciji pjesničkih izbora, izdala *Iza-
brane pjesme* (1895). Knjigu epskih pjesama *Pjesničke pripovijesti*
objavila mu je Matica 1889. Osim toga, Harambašić je pisao pjesme
u prozi, omladinske pjesme, kritike, feljtone, pokretao književne ča-
sopise, od kojih je svakako najznamenitiji »Hrvatska vila« (1882) —
koja je odigrala vidnu ulogu u razvitku hrvatskoga realizma, — zatim
»Balkan« (1886), »Prosvjeta« (1893) itd.

Tri momenta određuju Harambašićevo pjevanje: veliko rodolju-
blje, kojemu je pravaštvo dalo punu retoričku snagu; često zaljublji-
vanje, zapravo bolna želja za bliskim ženskim bićem; i, konačno, naj-
važnije, nevjerojatna lakoća građenja stihova. Možda je još odlučnija
činjenica da se iznad tih triju osobina nadnijela četvrta, koja ih sve
tri obuhvaća, najopasnija: površnost. Brz, lagan, premda zaslužen
uspjeh zaveo je mladog pjesnika koji se javio upravo u času kad je

stranka počela žeti svoje prve, velike ali i varljive plodove. Ušavši u književnost na glavna vrata, vođen Senoom (koji je, tobože, ubijao mlade talente!), priznat kao »službeni« pjesnik stranke još za Senoina života, nominiran za urednika pravaške »Hrvatske vile« (također za Senoina života, potkraj 1881), pjesnik čak dviju objavljenih zbirki

August Harambašić

1883 (od kojih su *Slobodarke* pravi datum u hrvatskoj poeziji političkog, stranačkog tipa), Harambašić je odista morao povjerovati da je dijete sreće. Čitavo to vrijeme on i jest posve romantično lebdio u oblaku uspjeha i plemenitog oduševljenja. Činilo mu se, moralo mu se činiti, da je oživotvorio ideal svakog pjesnika, pravaškog pogotovu: imao je za sobom već romantičnu, »danteovsku« ljubav prema Tugomili Brlićevoj; bivao je već sretno zaljubljen u zbiljskom smislu, zbir-

ku *Ružmarinke* napisao ljubeći na Rijeci lijepu švelju Riku, očitujući već u toj zbirci sve svoje osobine: od vještine da napiše ljupku lirsku pjesmicu u pučkom duhu

Cvati, cvati
Ružice,
Posred male
Baščice;
Ti ćeš brzo
Ocvasti,
Ti ćeš brzo
Propasti;
Ti ćeš svenut
Za mlada:
Moja ljubav
Nikada!

do upravo grotesknih ljubavno-političkih kontaminacija kojima su se mladi u doba moderne tako srdačno podsmijevali:

Ja sam, draga, dobar Hrvat,
Bistra uma, vida zdrava;
Ja sam, draga, dušom, tijelom,
Privrženik stranke prava.

Zato moraš sa mnom biti
Jaka srca, čiste volje!
Jerbo će nas progoniti
Kako budu znali bolje.

Ali nek im i uspije
Da nas jednoć mogu strti:
Naša djeca nastavit će
Borbu iza naše smrti!

Malo će koja žena prihvatiti takve perspektive. Rika se ubrzo ohladila, a mladi pjesnik lirsku tananost zamijenio prostotom:

Nisam znao ni što radim
Kad sam pjevo pjesme ove [...]
Nego samo jedno mislim,
Čitajući pjesme ove:
Što si išo pred... [nije htio napisati: prasicu!]
Bacat sjajne alemove?!

Poslije Rike zaljubio se Harambašić u četrnaestogodišnju Zdenku, kćerku Josipa Eugena Tomića i oprezne, ambiciozne Hermine. Dopavši naskoro zatvora morao se, dašto, oprostiti i od te svoje sanje. Tu se, konačno, prekinulo i njegovo sanjarenje.

Harambašić je odista slika razvoja i pada pravaške stranke; prerano je doživio uspjeh, bez borbe; a kad su počeli udarci, bilo je kasno za sustavan rad. Pretjerani, površni optimizam ustupio je mjesto osjećaju nepravde koji u nekih rada posebnu vrstu rezigniranog pesimizma. Rođenjem četini godine mlađi — po zbirkama čak samo dvije — Kranjčević se iz istih okolnosti koje su Harambašića pjesnika zagušile, zahvaljujući neusporedivo snažnijem talentu, dovinuo do pesimizma koji je imao sva obilježja snažne, muževne poezije: nisu stoga Harambašića nego Kranjčevića modernisti uzimali za uzor.

No upravo tu valja upozoriti da Harambašić nije samo ono što su mladi, u žaru polemike, morali odbacivati. Osim ljubavne i pravaške poezije, Harambašić je najsnažnije pjesme dao upravo pjevajući socijalne motive. Njegova pjesma *U nevolji* najoštrija je kritika vlastite heraldičke vizije hrvatstva; bez obzira i na svoju nedorečenost, ona pokazuje da je Harambašićev talenat, potencijalno, ležao na drugoj strani i da je odista pao žrtvom prazne, pjenušave popularnosti. Pojedini stihovi te pjesme sami sobom prizivaju čitatelju u pamet uobičajenu Harambašićevu retoriku i obaraju se na nju:

A narod, puk?

On mirno teža crnu zemlju svoju
I blagoslov si teškom čeka znoju
Uz groban muk.

Zar zna on što je propala sloboda,
Zar zna on što je izgubljena kruna,
Zar zna on što su pogažena prava?

On samo zna što trebaju gospoda,
Da njima vazda bude torba puna.

Današnji čitatelj lako će cjelokupnu Harambašićevu ljubavnu poeziju odbaciti kao naivno stihotvorje; književni će historičar upozoriti na atmosferu u kojoj su te pjesme nastajale i bile čitane. Takve kakve su, nastavljaju se one izravno na Vrazove *Đulabije*, Trnskoga *Krijesnice* i Šenoine *Hrvatulje*; dodamo li da su čitkije i gipkije od Šenoinih, izrekli smo im hvalu koja nije malena. U poplavi gromoglasne pravaške retorike, kojoj je žrtvovao i sam Harambašić, te su

pjesmice privlačile mlade ljude svih opredjeljenja i uznosile ideal mirnog, intimnog života, privlačan ipak većini ljudi. Konačno, one su toj publici približavale, činile razumljivijima i pjesnikovu radikalnu, buntovnu poeziju od koje malograđani tako rado zaziru.

Kad su se stišale i političke i književne polemike, ostao je Harambašić sam, napušten, s prirodnim osjećajem da je u nečemu prevaren. Svoj bogodani talenat nemilice je, rasipnički istrošio na praktičke potrebe stranke i uopće javnosti, ispjevao sve prigodnice, ishitrio sve koračnice, istiještio sve pohvalnice; a kad se oduševljenje sleglo, nije se našlo nikoga da mu to prizna i da ga podari makar i lošim stihom. Došla je nesmiljena, opravdana kritika mladih kojima bi nehistorično bilo predbacivati što nisu ispravljali propuste prethodne generacije. Već prije toga (1890) Harambašiću je bilo sve jasno: deset je godina bio glavna figura hrvatske poezije, pojam pjesnika i rodoljuba, ljubimac naroda:

Moj narod me je nosio na rukuh,
I najljepši to čas bi žića mog...

A onda je, naglo, odjednom, sve prestalo: ljubimci narodni često su zla savjest naroda. U slomu Harambašića pjesnika i čovjeka svatko je gledao dio svoje (nerado priznavane) krivice.

Ipak je Harambašić odviše znamenita pojava a da bi se dao podvesti isključivo pod književnopovijesni kriterij. Nasuprot sludnjavosti i ružičnosti toliko miloj njemu samome, bio je u njemu drugi jedan kritički, bojovni dar zapažanja. Nije on samo pjesnik svijetlih, vodnjikavih boja, nego i guste, tmaste tmine kojom je njegova Hrvatska bila obvijena: Gjalskoga *U noći*, Kovačićeva *Registratura*, a prije svega sva draperija Kranjčevićeve moćne poezije, ima ponešto uzora i u Harambašićevim pjesmama. Poput svih svojih vršnjaka, pravaških pjevača, i on se — ali umjereno, kakav je najradije bio — zanosio realizmom, verizmom i naturalizmom; borio se protiv plitkih dilemata kakvi su bili Janko Mišćin, Josip Ljubić Dinkov itd., volio je i propagirao velike strane pisce, borio se za romanski i slavenski utjecaj u hrvatskoj književnosti. Smisao svoga rada i opravdanje svojih pro-mašaja najbolje je ocijenio sam, upitavši: »Zar zato što je već na svijetu bilo Murilla i Rafaela, ne bi smjelo biti Quiquereza i Mašića? Zar zato što je Victor Hugo spjevao *Les Châtiments*, nije August Harambašić smio spjevati *Slobodarke*? Neka nam to odgovore jadni črčkari, koji mrče papir samo zato da što više zasluže za svoj nezasitni trbuh.

A mi im s ponosom velimo da u velikoj vojsci koja se bori za prosvjetu cijeloga čovječanstva nismo generali à la Homer, Dante, Shakespeare i Tolstoj, nego smo priprosti vojnici koji vojujemo pod njihovim zastavama i koji propagiramo njihove ideje.«

Publika rado sjedi u kutu tople sobe i hrani svoj filistarski duh tuđim, pjesničkim mučeništvom. Klonuvši na kraju neravne, odviše iscrpljujuće bitke, Harambašić je umro doslovno sam, napušten, u ludnici. Vršnjaci, koji su godinama frazirali s njegovim stihovima na ustima, čak su se ustručavali napisati toplu riječ nekrologa. Učinili su to časno i toplo Nehajev i Matoš. Da poezija nije retorika, dokazano je bezbroj puta; ali je i August Harambašić dokaz da poezije bez retorike nema. Šenoinsku retoriku digao je on do najopasnije virtuoznosti; mnogi njegovi stihovi samo su jezična materija, ali izrečena takvom poletnošću i zanosom da im i prazninu opraštamo; a da nije bilo njegove retorike, pjesnički bi jezik hrvatski bio siromašniji za nekoliko bitnih registara.

Literatura. Milutin Cihlar Nehajev: *August Harambašić*, »Savremeni-
nik«, VI/1911, 10, 553—556, odnosno *Djela XIII*, Zagreb 1945, 202—208; Antun
Gustav Matoš: *August Harambašić*, Koledar Strossmayer, V, Zagreb 1912,
XXXIV/XLV, odnosno *Sabrana djela VII*, Zagreb 1973, 167—187; Velimir De-
želić: *August Harambašić*, »Prosvjeta«, XIX/1911, 15, 457—459, 16, 495—499, 17,
528—534, 18, 564—568, 19, 602—607, 20, 635—639; Branimir Livadić: *Tragom*
Augusta Harambašića, »Hrvatska revija«, VIII/1935, 3, 113—118; Franjo Bučar:
Harambašićevo đачko doba, »Hrvatska revija«, VIII/1935, 10, 528—532, 11,
591—597, IX/1936, 1, 36—43; *Ukupna djela Augusta Harambašića*, uredio Julije
Benešić, Zagreb 1942—1943, s opširnim životopisom pjesnikovim i brojnim na-
pomenama urednika; Antun Barac: *August Harambašić* (u djelu *Veličina ma-*
lenih), Zagreb 1947, 165—240; Nedjeljko Mihanović: *August Harambašić*, PSHK,
knj. 54, Zagreb 1966, 7—24.

SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ

Poezija iz doba hrvatskoga realizma dala je samo jednu snažnu ličnost, ali ta je bila izuzetne, upravo europske veličine — Silvija Strahimira Kranjčevića. Senjanin, kao i Novak, Kranjčević je, poput mnogih intelektualaca i književnika hrvatskih onoga vremena, bio određen da studira teologiju. No, za razliku od mnogih, Kranjčević je imao snage

Silvije Strahimir Kranjčević

da se oslobodi mantije i pođe putem na kojemu su ga čekale dru
patnje i druge sumnje. Svoju krizu proživio je u Rimu, kao đak k
ričkog kolegija Germanicuma (u koji su tada išli i hrvatski đaci),
je boravak u Italiji ostavio najdublje traga u njegovoj poez

Njegove pjesme upravo vrve slikama iz biblijske i rimske ali i nacionalne prošlosti, a Kranjčević i jest bio neka kombinacija starozavjetnih proroka izraelskih i blagih novozavjetnih navjesnika, klasičnog Rimljanina i modernog malograđanina. No u njemu je, koliko se god govorilo o pesimizmu i hamletizmu, osnovna crta bila ona geteovski shvaćena tirtejska poezija koja ne pjeva samo bojne pjesme, nego i krijepi čovjeka da izdrži u životnim borbama.

Kranjčević se rodio 17. veljače 1865. u Senju kao sin gradskoga kancelista Spiridiona Kranjčevića i njegove treće žene Marije, rođene Marković. Od 1875. do 1883. išao je Kranjčević u gimnaziju u Senju, završio osmi razred, ali maturu nije položio jer je dobio ocjenu da je vladanja »prikorna radi nepokornosti i osornosti«. Prvu pjesmu *Zavjet* objavio je Kranjčević u »Hrvatskoj vili«, u istom broju u kojemu je objavljen i znameniti Kumičićev članak *O romanu* (teč. II, br. 8). Bez položene mature mogao je samo u sjemenište pa je primljen u senjski Ožegovićianum, a onda je, 29. listopada 1883, poslan u Rim, u Collegium Germanico-Hungaricum, u kojemu je ostao šest mjeseci. Neželjenog svećeničkog zvanja oslobodio se Kranjčević na intervenciju Strossmayerovu (njegovom je pomoći završio i učiteljski tečaj, u veljači 1886). Vrativši se iz Rima družio se Kranjčević u Zagrebu s pravaškim književnicima oko Harambašića. Tri mjeseca 1884. proveo u Vrhovinama (kraj Otočca) gdje je napisao priličan broj pjesama i, zajedno s već objavljenima, skupio u knjigu *Bugarkinje*, koja se pojavila koncem 1885. Kad mu je propao pokušaj da kao učitelj služi u Senju, pođe Kranjčević u Bosnu. Od 1886. do 1893. službuje u Mostaru, Livnu, Bijeljini, ponovno u Livnu i konačno u Sarajevu, gdje ostaje do smrti. U Sarajevo ga dovodi agilni Kosta Hörmann, nominalno glavni urednik novopokrenutog časopisa »Nada«, kojemu je zbiljski urednik bio Kranjčević. Na svoj 33. rođendan, 17. veljače 1898. oženio se Kranjčević Gabrielom-Elom Kašaj (rođ. 21. studenog 1876). Iste godine predao Matici hrvatskoj rukopis *Izabranih pjesama*. Godine 1902. objavio u Tuzli treću knjigu pjesama *Trzaji*. Iduće godine »Nada« prestaje izlaziti pa je Kranjčević 1904. postavljen za direktora Trgovačke škole. Iste godine rodila mu se kćerka jedinica Višnja. Nakon višegodišnjeg pobolijevanja, operiran koncem 1906. u Beču, ali mu se zdravlje više nije vratilo. O 25-godišnjici pjesnikovanja Društvo hrvatskih književnika najavljuje divot-izdanje Kranjčevićevih pjesama. U međuvremenu, 29. listopada 1908 (točno na 25-godišnjicu odlaska iz Senja u Rim), Kranjčević umire u Sarajevu, gdje je i pokopan. Divot-

izdanje knjige *Pjesme* izlazi posmrtno, početkom 1909. O pedesetogodišnjoj smrti 1958. Jugoslavenska akademija započinje kritičko izdanje Kranjčevićevih ukupnih djela u tri knjige; posljednja izlazi 1967.

Razvojni put Kranjčevića pjesnika najlakše ćemo sagledati povežemo li ga s njegovim zbirkama (uzimajući treću i četvrtu zajedno). Prvu zbirku, *Bugarkinje* (1885), stvarao je Kranjčević još pod dojmom Šenoe i Harambašića. No već i najpovršnije listanje pokazuje da je mladi pjesnik, intonacijom i pogledima, dublji od svojih uzora. Nacionalna je patetika još prisutna, ali se s Kranjčevićem i s njegovim *Bugarkinjama* rada u hrvatskoj književnosti još jedna, socijalna. Jedan od najuglednijih kritičara tog vremena, Milivoj Šrepel, pozitivno je u »Vijencu« ocijenio zbirku mladog pjesnika, koji je u taj čas već bio suradnik svih uglednijih listova. No najznačajnije svoje radove objavio je Kranjčević upravo u »Vijencu«. Nikada stari »Vijenac« nije nosio u sebi toliko dobre poezije kao u razdoblju od prve do druge zbirke Kranjčevićeve, od *Bugarkinja* do *Izabranih pjesama* (1898), kojima je Matica hrvatska priznala mladome pjesniku značajno mjesto u hrvatskoj lirici.

U trinaest godina, koliko je proteklo između jedne i druge knjige, Kranjčević se potpuno izgradio, i kao čovjek i kao pjesnik. Ne mogući se zaposliti u svome zavičaju, otišao je Kranjčević u Kalláyevu Bosnu, ali se tamo našao u još težoj situaciji negoli u Khuenovoj Hrvatskoj. Istina, potucanje od Mostara do Livna i Bijeljine prestalo je već 1893, kad je Kranjčević premješten u Sarajevo, a nedugo zatim pozvan u uredništvo novopokrenute »Nade« (1895—1903). Materijalno mu se položaj doduše poboljšao, ali se pjesnik slobode nije mogao smiriti u režimu ugnjetača.

Kranjčević je u sebi nosio buntovni nemir senjskog uskoka i blagost modernog intelektualca. Bio se rodio da objavi mir svijetu, ali su ga nepravde života već u prvoj mladosti nagnale da na tirane (*In tyrannos*, 1884) trgne mač najplemenitije nacionalne i sveljudske retorike. U rodoljubivoj lirici preteča mu je bio Šenoa i nenadmašivi stihotvorac Harambašić, u socijalnoj Kovačić; reflektivnost je naslijedio od Preradovića, lirsku ljupkost od Vraza, svijest o ulozi svoga naroda od Mažuranića: Kranjčević je bio sve to, ali podignuto na viši stupanj. Jednim zamahom vinuo se on do odnosa čovjek-svemir, i od barda jednog malog, potlačenog naroda, njegovih nevolja i pretrpljenih nepravdi, postao pjesnik čovjekova prometejskog usuda u prirodi. Od doživljaja teškog položaja hrvatskog naroda do usporedbe s položajem

čovjeka u svemiru uopće, vodio je samo jedan korak. No kao i svaki pravi pesimizam, kad je poezija, tako je i Kranjčevićev postao strastven protest nad sudbinom čovjeka.

Jedan od osnovnih poticaja Kranjčevićeve inspiracije bila je patnja. Stoga se u njegovim pjesmama kao glavni lijek tome nepravdom stanju čovjekovu suprotstavlja želja za ljubavlju. Rastrgnut između ta dva osjećaja, Kranjčević je često zastajao zagrenut toplinom vlastitog osjećaja, pa su mu mnoge pjesme samo napola dorečene. No u svojoj najvećoj stvaralačkoj fazi napisao je Kranjčević niz pjesama koje u hrvatskoj lirici onoga vremena djeluju kao umjetnine najvišeg reda. Nije bio pjesnik minijatura, i gdje je imao širine da se razmahne, dao je kompozicije u kojima se izmjenjuju sva raspoloženja života, što pokazuje da je Kranjčević bio pretežno epsko-lirski pjesnik (*Mojsije, Angelus, Ditiramb, Zadnji Adam* itd.).

No i svemir, i nebesa, i kozmička nepravda, sve je to u Kranjčevićevoj poeziji bilo, zapravo, refleks iste takve nepravde na Zemlji; a protiv nje bunio se Kranjčević još od početka svoga stvaranja, odražavajući time ideje koje su u doba realizma već počele hvatati korijen u hrvatskom društvu. Pitanja socijalizma dodirnuli su se, na ovaj ili onaj način, i Harambašić, i Novak, i Gjalski, i Kozarac, i Kovačić, no upravo Kranjčevićeva pjesma *Radniku*, nastala vjerojatno već 1884, i proza *Prvi honorar* (1885), bijahu početak umjetničke književnosti s izrazitim socijaldemokratskim nastrojenjem. *Izabrane pjesme*, u kojima se ponovno, prerađena, javlja ista pjesma *Radniku*, pune su socijalnih aluzija. Oratorij *Prvi grijeh* (1893) daje čitav program organizacije i napretka ljudskog društva. Bilo bi pretjerano reći da je Kranjčević imao posve raščišćene pojmove o tome kako valja urediti ljudske odnose i da je poznao putove društvenog razvitka. Njega je na zaštitu radništva gonio prije svega dubok osjećaj pravde i poštovanja rada. Ipak je Kranjčević bio među prvima koji su u hrvatskoj književnosti umjetnički upozorili na masovnu emigraciju seljaštva (*Iseljenik*, 1898), koji su glorificirali borbu za bolje društveno uređenje (*Resurrectio*, 1897) i u radniku vidjeli jamca bolje budućnosti čovječanstva.

Govorilo se mnogo o Kranjčevićevu pesimizmu. No i kad bi taj pseudoliterarni problem bio bitan, na njega bi se lako moglo odgovoriti riječima Gorkoga: »Ja odvajam pesimizam čovjeka koji, osjećajući se uvrijeđen neuspjelim traženjima harmonije u svijetu i u sebi samom, strasno proklinje i sebe i svijet; taj oblik pesimizma odvajam

od beznadne potčinjenosti mučenjima duha i tijela, koja su toliko obilna u našem svijetu i koja treba uništiti.« Odistu u posljednjim dvjema zbirka, u *Trzajima* (1902) i u *Pjesmama* (1909), — koje su imale izaći u počast dvadeset petogodišnjice pjesnikova rada, a pojavile su se kao posmrtno izdanje — Kranjčević je izrazito sumoran. No i sama reakcija crkvenih kritičara jasno je pokazala karakter tog pesimizma, koji svojim prokletstvom obuhvaća i krivce takvog poretka stvari. Umrvši prerano, Kranjčević nije imao vremena da dočeka slom sistema kojemu je uputio toliko strastvenih kletvi.

Razvojni put hrvatske lirike u XIX. stoljeću dobio je u Kranjčeviću blistav završetak. Kao i svi veliki pjesnici, i Kranjčević je bio vrhunac izraza i stava čitave jedne tradicije, no u isto vrijeme i začetnik nove. Istina, poslije njegove smrti hrvatska je lirika krenula drugim smjerovima, ali je vrijeme pokazalo da Kranjčević nije bio pjesnik samo svoje generacije i njezinih specifičnih problema, nego je hrvatskog čovjeka pratio i kasnije, kroz dva svjetska rata, kad se radilo o sudbini čitavog naroda, djelujući kao pjesnik čija riječ krijepi i zaslužuje da bude poslušana. Tako je Kranjčević prvi hrvatski lirik koji je, ne samo pojedinim ostvarenjima nego i djelom kao cjelinom, s uspjehom odolijevao vremenu, svjež i prisutan pola stoljeća poslije smrti.

Crtanje razvojne linije Kranjčevićeve poezije ne mora nužno značiti i spominjanje svih pojedinosti iz pjesnikova života, od prve, burne i buntovne mladosti, do polaganoga, toliko antikranjčevićevskog umiranja »na milimetre«; nego je to, prije svega, isticanje onoga što je u tu poeziju ušlo kao neotuđiva sastavina i bez čega bi nam ona, dobrim dijelom, ostala zatvorena, gotovo i nerazumljiva. Biografija pjesnikova nije dakle osnovni cilj istraživanja ničije poezije, niti pojedini dijelovi te biografije, svaki za se i u istoj mjeri, mogu imati istu vrijednost.

Pjesnik, to znamo dobro, ne samo što izražava svoju nutrinu, ono što osjeća, nego on to čini zahvaljujući osobini koja se obično naziva nadarenošću, a koja nije ništa drugo doli smisao za okolnu zbilju i sposobnost da se on izrazi. Drugim riječima, pjesnik je poput violinista koji svira vlastitu kompoziciju, ali ne na nekoj mrtvoj, posve odsutnoj violini, koja se slijepo pokorava virtuozeru sviraču: on je, ujedno, i ta violina, on svira, tako reći, na sebi. On čega nema, ne može dati, ali je — ujedno — determiniran onim što u sebi nosi, čitavom svojom pretpoviješću, ne samo u pogledu intuicije, nego i u

pogledu ekspresije. Upravo onako kako je to Kranjčević izrazio u jednoj od svojih najpoznatijih pjesama u kojoj pjeva omiljelu temu dostojanstva čovjeka u prirodi i snagu ljudske misli:

Svoj je oltar i svećenik — posvećenoj u izbici
Sebe štuje na propelu.

(*Excelsior*)

Ako s te slike izljučimo obredne elemente (toliko česte ali i toliko snažne u Kranjčevićevoj poeziji; — a i to je zadaća biografije, da objasni njihovo podrijetlo), ako, dakle, prihvatimo njihov smisao, jasno će nam biti od koje je i kakve pomoći pjesnikova biografija za razumijevanje njegova djela.

Koliko je god, s književnoestetskoga gledišta, pojava Kranjčevićevih *Izabranih pjesama* znamenit datum, pravi blagdan u povijesti hrvatske poezije, toliko je ona, na prvi pogled, u okviru kulturne i izdavačke politike onoga vremena, bila sasvim običan događaj. Valja se samo sjetiti da je u to vrijeme Matica hrvatska, tada svakako najautoritativniji izdavač, objavljivala šire izbore iz ponajznatnijih suvremenih pjesnika hrvatskih. Već je 1892. godine »Vijenac« u jednoj bilješci isticao kako bi bilo potrebno da i drugi pjesnici dobiju takve zbirke: »Bilo bi vrijedno da već Arnold, Badalić, Hranilović i Kranjčević priberu svoje pjesme, kako su to učinili Harambašić i Tresić.« Istu tu misao, no posve drugačije, izražava i sam Kranjčević, u pismu Josipu Milakoviću, godinu dana kasnije: »Htio bih da saberem ono pjesničkog trunja što se prosu po hrvatskijem novinama kroz ovo par godina, gdje mi ostarismo, a hrvatski se Parnas još ne pomladi.«

»Ostarjelome« Kranjčeviću u taj je čas jedva dvadeset i osam godina, a za njim je svega jedna zbirka, *Bugarkinje*, objavljena prije osam godina, i niz pjesama, od kojih neke ubrajamo među najpoznatije što je Kranjčević stvorio: čitav niz, ali razasut po periodičnoj štampi. No upravo onako kao što je Kranjčević dio *Bugarkinja*, prerađen, probran i dotjeran, uključio u drugu svoju zbirku, tako isto velikoga, pravoga Kranjčevića valja tražiti već u prvoj zbirci njegovoj. Jer je u stvaranju pjesnikovu odsudno doba prve mladosti, kad se počinje razvijati onaj smisao za zbiljnost o kojemu smo govorili, i kad pjesnik počinje određivati svoj stav prema životu: ono što želi ostvariti ili bar pripomoći njegovu stvaranju.

Već je Senoa, godinu dana prije rođenja Kranjčevića, napomenuo značajnu istinu, koja odaje njegov suvereni smisao za historijsku

ektivu: »Sve novije, tj. mlađe pjesme većim su dijelom il' domo-
e il' ljubezne. [...] Narodne pjesme povode se većinom za uzo-
ilirske dobe. Al' to je upravo anakronizam. Što je onda silno sve
e razigralo, sve duše ushitilo — d a n a s j e č e s t o v e ć p u k a
za« (razm. I. F.). A slično bi se moglo reći za stanje što ga je
kao mladi Kranjčević. Između njega i ovih riječi legla je čitava
zija Šenoina, velika ne toliko po umjetničkim ostvarenjima koliko
dobrim poticajima. Kranjčevićeve *Bugarkinje*, iako nose posvetu
noi, nastaju u vrijeme kad posve dominira Harambašićeva »domo-
dna« odnosno »ljubezna« lirika. I najpovršnija usporedba pokazat
e usku, gotovo uzročnu vezu između Kranjčevića i Harambašića: što
u Harambašiću *Slobodarke*, to su Kranjčeviću *Bugarkinje*. A ipak,
olika razlika. U Harambašića je nastrojenje isključivo rodoljubno
odnosno romantički ljubavno: i jedno i drugo odviše deklarativno a
da bi postalo umjetnost; a u Kranjčevića, toliko karakteristično buga-
renje nad tužnom sudbinom hrvatskog čovjeka, ne nacionalni zanos
koji sam sebi tako rado stavlja povež preko očiju, nego muška, mužev-
na suza, prolivena nad nesrećom narodnom. Kasnije se to nazvalo
Kranjčevićevim pesimizmom, a značilo je samo da je mladi pjesnik,
već od prvih svojih stihova, vidio nevolju svoga puka i odbio od sebe
prigodničarstvo, smatrajući da je zadaća pjesnikova mnogo ozbiljnija:
prije svega u tome da propovijeda istinu i da joj — ma koliko gorka
bila — ne podliježe, nego traži lijeka. Iz neobično velikog broja više-
-manje uspjelih stihova toga vremena dovoljno je posegnuti nasumce,
i svagdje ćemo osjetiti isto: teško je, i ja vidim koliko je teško, i ja to
kažem; ali ja znam da će biti bolje, i ja sam glasnik toga boljeg vre-
mena. Koliko patetike u tom ponavljanju prve osobe, koliko samosvi-
jesti, no u isto vrijeme koliko iskrena zanosa. Dok Harambašić govori
u ime jedne stranke, u ime njezinih rješenja, Kranjčević, također pra-
vaš, govori u ime cijelog naroda. Ako je Harambašić bard pravaštva,
to je Kranjčević bard Khuenom sapetog hrvatstva.

I tu ne treba birati mnogo. Uzmimo, na primjer, *Povijesti sud*,
tipičan za tu zanosnu patetiku koja je osnovna muza mladoga Kranj-
čevića. Ja, narode, tvoj pjesnik, tvoj prorok, ja pozivam bešćutnu
Povijest:

Ajd sa mnom — ja ti krvnu palim zublju
I vodim tebe — prorok svomu puku!
Da pokažem ti skvrn na onom rublju,
U kraljevskih što nekoć sjao ruku...

Jest, to je Harambašić («Sa tebe su strgli kraljevsko odijelo . . .»), ali je zasluga, i novost, pjesnikova što on unosi realnu viziju života; toliko realnu i toliko sumornu da nam se ponekad čini pretjeranom, gotovo predromantičnom:

A gledaj sad ju [tiransku ruku, I. F.] . . . prsti ti su suhi,
Kroz šuplje zglobi velik crve viri,
A na sve pao zrak je groboduhi . . .
Gle, to je sve — al u to oko gviri!

No ona mu je potrebna samo zato da bi, negdje pred kraj, mogao uzviknuti:

Al kob se mijenja, tko bje patnik juče,
Tog danas veće druga sudba čeka.

(*Povijesti sud*)

I kad se prosuđuje u čemu je nova kvaliteta Kranjčevićeve poezije, koji su elementi njegove patetike (a ovdje patetika ne znači isprazan bombast nego iskren stav), onda valja podsjetiti da to traje od samih početaka Kranjčevićeva stvaranja, od poznate i, možda, još nedovoljno cijenjene *Noći na Foru*, gdje se predromantičarska tematika groblja i klasičnih razvalina jednim zamahom pretvara u nacionalni protest:

Što vidim, tek su: polomljeni stupi [. . .]
odnosno na drugome mjestu:

[. . .] — živ još sred tog groblja
Ja klonuo bih rastrovanih grudi,
Al pjesma moja na utjehu roblja
Iz crnih misli u nadu me budi.

(*Utjeha*)

A što je to što jamči bolju budućnost, što pjesnika ispunja nadom, što mu daje pravo da tako sigurno preuzme ulogu proroka? Vjera u ljudske, općčovječanske ideale, po kojima oslobođenje hrvatskoga naroda znači oslobođenje svih naroda, snagom koja im je svima zajednička, a zove se rad. Evo kojim se redom očituje taj razvitak i taj program Kranjčevićev u *Bugarkinjama*: na čelu zbirke posvetna pjesma *Uspomeni Augusta Šenoa* (o čijem je postanku iznio vrlo zanimljivih podataka Milan Gruber, školski drug pjesnikov), slijede pjesme

Hrvatskoj, Jaduncima moga naroda, Radniku itd. Eto pjesnikova nacionalnog i društvenog programa: prvo pjesma domovini, zatim pjesma narodu i, konačno, pjesma onoj snazi, onom društvenom sloju od kojega mladi pjesnik očekuje ostvarenje slobode. Ako i jest posvetna, pjesma Senoi ipak, u posljednjim svojim stihovima, spominje sliku toliko milu kasnijemu, zreom Kranjčeviću: čovječanstvo, odnosno, kako on kaže, ljudstvo, preporođeno djelovanjem izabranih umova koji su svoje sposobnosti posvetili boljoj budućnosti čovjeka uopće, ne samo hrvatskog! A i tu protest protiv »narodnih« vođa koji izdaju puk: »Gospoda naša slatkim rajem sniju...«. I u drugoj pjesmi Harambašićeve istoimene ode iz *Slobodarki* (odnosno Medićeve, Jorgovanićeve ili Palmovićeve slične pjesme), opet ista najava: Prokleli smo ovaj život od milosti. / Tebe ćemo dići — ma i krvnim radom! — Slijedeća pjesma, posvećena narodu, već je posve jasna. Podsjeća na Brankovo *Kolo*, ali su intonacija i duh posve drukčiji: Amo, roblje moje. / I sve sirotno! / Svi prognani mučenici, / I prezreni, amo svi, / / Sa svog praga prognanici, / Svi — ja i — vi! I dalje, kad traži oslonac svom pozivanju, spominje žuljnu ruku radnikovu (Tu ćeš ti se, žuljna ruko, / A na glavu spustit moju...), pa će konačno, u idućoj pjesmi, *Radniku*, spjevati pohvalnicu njoj i novoj klasi, prvu u hrvatskoj književnosti. A da to raspoloženje nije bilo slučajno, i trenutno, pokazuje trostruka njezina obrada, do konačne verzije u *Izabranim pjesmama*, 1898.

Jasno je, stoga, da razvitak Kranjčevićeve poezije, njezin rast i zrenje, možemo, iz praktičnih razloga, dijeliti na stupnjeve i razdoblja. Možemo govoriti o Kranjčeviću pjesniku rodoljubnom, o Kranjčeviću buntovniku, o Kranjčeviću koji od nacionalnih ide prema širim koncepcijama humanizma i, konačno, o Kranjčeviću pjesniku kozmičkog položaja čovjekova. No u isto vrijeme moramo priznati da se taj razvoj koji se kreće od *Zavjeta* (1883) do — recimo — pjesme *Što lijep si, bijeli svijete* (1908), nalazi, sadržan i najavljen već u pjesmama prije *Bugarkinja*. Kranjčevićev je razvoj tekao od buntovnog đaka senjske gimnazije do melankoličnog i nemirnog sjemeništara, od boravka u Rimu do diplome u Zagrebu, od *Bugarkinja* do livanjsko-bijeljinskog izgnaništva, od *Izabranih pjesama* do javno priznatog prvog pjesnika hrvatskog, od patetičnog antagonista božjega u *Trzajima* do tužnog bolesnika koji se previja u nadljudskim patnjama, i posljednjih nekoliko godina provodi u pravom zagrljaju smrti. No u čitavome tom

rasponu, od ravnih četvrt stoljeća, Kranjčević je zadržao isti stav prema bijednima, kako to pokazuju i njegova posljednja ostvarenja u divot-izdanju: *Vizija, Hristova slika* itd.

U prvome sonetnom vijencu, koji je objavljen u *Bugarkinjama* (drugi je objavljen tek nedavno, spominje Kranjčević nekoliko puta obvezu da ponese križ naroda svoga na vlastitim ramenima. Po tome je on tipičan pjesnik-prorok svoga naroda, *poëta vates*. Valja odmah napomenuti da se tu radi o posebnom tipu poezije, točnije rečeno nadahnuća; radi se o pjesniku koji se ne zadovoljava time da pred čitatelja iznese vlastite slutnje i zebnje, zanose i klonuća. Kranjčević zazire od toga, smatrajući da uski osobni doživljaji nemaju vrijednosti i značenja za općenitost; on je primjer pjesnika koji, da budemo još potpuniji, ideale i potrebe zajednice pretpostavlja svojim i za kojega stranačka, bolje reći nacionalna, pripadnost nije puki izvanjski akt nego izvor pjesničke i životne patetike. Pa ako su pjesnici uopće u monologu sa samima sobom, to *poëta vates* vodi neprestan dijalog s vlastitim narodom, zanosi se i svoj zanos, opomenu, protest, pruža suvremenima kao ideale koje im valja slijediti. Takva se poezija, možda s punim pravom, naziva retoričnom, jer je njezin glas povišen, poza monumentalna, težnja sublimna; a kako, vrlo često, plemenitost ideala sama sobom predstavlja vrijednost, moralnu vrijednost, to se i etički ideal pjesnikov može nametnuti kao estetska kategorija. U hrvatskoj poeziji XIX. stoljeća pjesnik-prorok nije nimalo neobična pojava. Rijetko je obratno: prorok koji je ujedno i pjesnik. A takav je bio Kranjčević. Pročitamo li pažljivo njegove pjesme, vidjet ćemo da je to svojstvo proizlazilo i iz njegove specifične inspiracije, koja se sva izražavala u golemim, vrlo često predimenzioniranim, kozmičkim slikama, u kojima čovjek uvijek igra središnju ulogu.

Kranjčevićevo djelo, kad se analizira njegova velika umjetnička vrijednost, u svojim sastavima i pokretačkim dijelovima, i nije ništa drugo nego povezivanje Hrvatske s ostalim svijetom i prevladavanje onoga golemog jaza što ga je historija iskopala između nas i Europe. Povezivanje ne samo u literarnom nego i u društvenom, i u povijesnom smislu. Kranjčević je izraz i odraz snaga koje su se u nas počele javljati u njegovo doba. Pa ako ima zakašnjenja u njega, to je onda više znak zakašnjenja našega negoli njegova. A činjenica da se takva tematika mogla začeti u nas, oduševiti i ponijeti našega najvećeg pjesnika XIX. stoljeća, značila je da je taj proces počeo. U dotad provincijalnu i samom sobom zabavljenu hrvatsku književnost, u kojoj je tematika bila isključivo domaća (a kad je bila strana, odnosno »šira«,

bilo je to bez ikakve veze s našim potrebama), pojava Kranjčevića i njegovih gledanja značila je izvanredno obogaćenje. Nije se tu više govorilo samo o našoj slavnoj prošlosti i o sigurnoj budućnosti (govorilo se, vidjeli smo, i to); nego, i prije svega, o tužnoj sadašnjosti, o sredstvima i snagama koje tu sadašnjost mogu prevladati. I kad je god valjalo upozoriti na te snage, Kranjčević je uvijek spominjao žulj i znoj, nimalo dekorativne ali zato pouzdane zaloge. Njegova je poezija rušila sva plemstva, osim plemstva rada, podrugnula se i Bogu, koji svijet stvara u šest dana:

I Bog će se sa neba nasmiješiti,
Zajamačno prvi put otkad gleda,
Gdje za djelo, što ga je u šest dana
Stvorio lako,

Ti si mučne trebao duge vijeke,
Rasklimane točkove da mu središ,
Ne — lebdeći lagano povrh vode,
— Ljubeći zemlju!

(Radniku)

Kad se tako shvati, a drukčije je shvatiti i ne smijemo, onda nam je jasna Kranjčevićeva tehnika doživljavanja. Pjesnik koji je od najranijeg djetinjstva bio u najintimnijem dodiru s religijom i službenom crkvom, kad je propjevao, kad je planuo protestom, nužno se morao poslužiti doživljajnim svijetom iz svojih prvih dana. Negacija toga svijeta mogla je, za Kranjčevića, poteći samo iz sastavnih dijelova toga istoga svijeta; a njegova se simbolika mogla prevladati isključivo unošenjem nove simbolike u nj. Valja stoga prihvatiti Kranjčevićev naoko posve religiozan pjesnički jezik a udahnuti mu upravo onaj duh, onaj smisao što ga je taj jezik za pjesnika imao. Društvena pravda i barikade, Pariz i Moskva, Rim klasični i kršćanski, Biblija i Darwin, najdalja prošlost čovječanstva i njegova budućnost, sve je to, i mnogo više, obuhvatila i kao umjetnost iznijela pred hrvatskoga čitatelja devetnaestog stoljeća Kranjčevićeva poezija. Do njega je kod nas društvo nesmetano prodiralo u književnost; od njega, književnost prodire u društvo, ljepota i osnovna pitanja čovjekova života počinju ići pod ruku, evocirane, upravo vjenčane takvim snažnim i prije svega sugestivnim slikama kakvih dotada u hrvatskoj književnosti nije doživio nitko. Kao rijetko koji hrvatski pjesnik Kranjčević je uznemireno stajao pred disharmonijom svijeta; njemu nije bio dovoljan njegov

osobni, unutrašnji sklad, on ga nije mogao zamisliti bez skladno i pravedno uređenog svijeta. No u svojim najboljim ostvarenjima njegova poezija nije slika toga stremljenja, te žudnje za skladom, nego obratno odraz toga nesklada. Kranjčević je, ako ga želimo shvatiti pravilno i u potpunosti, bio glas toga nemira, nesuglasan, kako je to sam za sebe rekao:

O te ptice i leptiri,
O taj dragi svijet mali,
Stoput su me, stoput su me
Nesuglasna razdragali.

(Kad mi klone...)

Jer da je Kranjčević imao sposobnost i objektivnu mogućnost da tu težnju objektivira, bio bi on ujedno u mogućnosti da o njima i racionalno razmišlja, »filozofira«. A upravo je to najdalje od Kranjčevića, na kojega se mirne duše mogu primijeniti riječi Goetheove u jednom pismu Schilleru: »Filozofija u meni uništava poeziju, [...] a ja se nikad ne mogu vladati u posve spekulativnom smislu, nego moram odmah, za svaku rečenicu, tražiti neku intuiciju, pa se na taj način odmah vraćam prirodi.« To vraćanje prirodi, ta prirodnost, i nije ništa drugo doli sinonim poezije. Stoga, ako ćemo govoriti o misaonosti Kranjčevićevoj, a hoćemo, onda se moramo zadržavati isključivo na onoj koja se pretvorila u poeziju. I tu vrijedi dobro pravilo da ljude, pa prema tome i pjesnike (jer i oni su ljudi, i te koliko!), valja prosuđivati ne prema onome što su htjeli činiti odnosno tvrdili da čine, nego prema onome što su objektivno dali, drugim riječima, umjetnički stvorili: ili, još točnije, od onoga što su htjeli odnosno tvrdili, samo onoliko koliko je moglo determinirati konačno ostvarenje — djelo: zbiljnost u djelu i djelo u zbiljnosti, u onom omjeru u kojemu čine nerazdruživo jedinstvo. Tako i pjesme Kranjčevićeve moramo prosuđivati kao vjesnike jedne konkretne historijske zbiljnosti i kao ostvarenja jedne isto tako konkretne historijske individualnosti.

U tome bi smislu bio jalov, i posve štetan svaki tobože čisti, umjetnički napor da se, u ime estetike, odbaci dio, odnosno većina Kranjčevićeve stvaranja, i ostavi čitatelju onaj ograničeni broj pjesama u kojima se pjesnik izrazio slobodno, neprisiljeno i potpuno. A što onda ako upravo taj pretežni dio poezije, čak i kad nije čista umjetnost, sadrži u sebi neotuđive dijelove pjesnikove vizije? Ako bez njih

ne možemo shvatiti upravo one stihove u ime kojih, tobože, govorimo? Ako oni čine ne samo pjesnikov *curriculum artis*, nego, što je još važnije, sastavan dio pjesnikova svijeta koji se i ne može, nikad, zamisliti drukčije nego kao cjelina; jer, napokon, ljepota se ne javlja završena i čista, gotovo da kažemo odmah »lijepa«, nego je ona rezultat umjetnikovih napora koji što se manje vide, to ih — zaista — više ima. No i kad ostavljaju tragove, ti su napori historičaru književnog djela dragocjeni, jer znanost uzima u račun i ono što je pjesnik odbacivao dugim i mučnim putem od zamisli do ostvarenja. Ako i ne zanima čitatelja željna čiste ljepote, taj je put obilježen bićem pjesnikovim, u izvjesnom smislu isto onoliko koliko i zaokružene savršene umjetnine.

Kranjčevićeva pjesma *Moj dom*, svakako jedna od najboljih, jedna od onih bez kojih se ne može zamisliti ni najuži izbor njegove poezije, krajnji je izraz, posljednja postaja dugog umjetničkog i nacionalnog razvitka, čije smo prve početke već vidjeli. Stihovi kao što su:

Ti sretna da si, meni sreće eto . . .

(*Utjeha*)

odnosno:

S čela mi plamnog kaplja pala znoja —
Golgota na put krvolika kanu
Tvojih rad jada, domovino moja!

(*Plaća pravde*)

dobivaju svoj puni izraz, pa i smisao, mnogo godina kasnije, u konačnim potpuno proživljenim i izraženim stihovima pjesme *Moj dom*. Na primjer:

I sve što po njoj gazi, po mojem srcu pleše,
Njen rug je i moj rug;
Mom otkinuše biću sve njojzi što uzeše
I ne vraćaju dug,

u stihovima koji potpuno izražavaju smisao i karakter Kranjčevićeva nacionalizma, koji nije ekskluzivan i netrpeljiv, nego jedini način na koji pjesnik može zamisliti svoje ljudsko djelovanje. I kad se govori o Kranjčeviću pjesniku širih, sveljudskih problema, onda valja napomenuti da je do njih put vodio upravo preko njegova specifičnog

nacionalnog doživljaja: već u toj pjesmi spominju se zvijezde, ne kao jeftin pjesnički dekor, nego kao neotuđiva kategorija Kranjčevićeva doživljavanja. Ili zar od pjesnika plamene ode *In tyrannos* do *Mojsija*, ne vodi izravan put? I u jednoj i u drugoj pjesmi glavna je osoba ista; ona je, da budemo posve jasni, već spominjani početni stav pjesnika-proroka. No dok u mladenačkoj odi pjesnik poteže mač prezira, u ime ideala u koje vjeruje bez ostatka, zreli Kranjčević, u *Mojsiju*, ima već dug bosansko-kalajevski činovnički staž: mladenački ideali nisu mogli nadživjeti gorka iskustva. Opomena, koja se neprestano ponavlja (»Mrijeti ti ćeš kada počneš sam / U ideale svoje sumnjati«), znači samo da je pjesnik ušao u novu fazu, proširio svoju viziju, i od pjesnika nacionalnog čovjeka, postao pjesnik Čovjeka, njegova položaja i borbe u neprijateljskoj Prirodi. Istina je to koju možemo pratiti čitavo četvrtstoljeće Kranjčevićeve lirike, istina koja od te lirike čini jednu od najdragocjenijih poruka hrvatske književnosti. I u tom smislu valja odbaciti tvrdnje prema kojima je vrhunac stvaranja Kranjčević dostigao, tobože, u *Izabranim pjesmama*. Naprotiv, iako je — iz posve razumljivih, prije svega zdravstvenih razloga — Kranjčević u posljednjim godinama života stvarao manje, uvijek je — stvarao. Dokaz je, recimo, neobična vizija izražena u pjesmi *Triptih*, u kojoj su konačno smirenje i funkcionalno jedinstvo našli i Darwin, i Vergilije, i antiklerikalni protest; ili već spominjani *Excelsior*, zanosna himna čovjekovoj buntovnoj težnji, drskoj težnji: » — uvijek naprijed, naprijed samo...«; ili *Groblje na umoru*, koje jasno govori o tome da je jalovo svako religiozno rješenje: » — Šuti nebo, uvijek šuti...« ili *Vizija*, u kojoj sasvim osebujan doživljaj Raskoljnikova ima prije svega humano, socijalno značenje, ili *Hristova slika*, »sva od sjene crkve silne — pomračena, zamazana«, a ti se dokazi protežu sve tamo do posljednjih Kranjčevićevih stihova, koji zvuče gotovo sablasno jer prorokuju smrt pjesnikovu:

Uvrh grane ptica sjedi
Kao neka suza nijema,
Mrtvo sjedi, mrtvo gleda,
Gdje joj snijeg ležaj sprema.

(Tako je...)

No kako Kranjčević nije nikad bio pjesnik individualne boli i osobne nevolje, on nam se danas, nakon više od pola stoljeća razmaka, javlja kao jedna od najplemenitijih naših pjesničkih pojava. I kad

potkraj života zapjeva: »A da shvatiš pjesmu što ovako ječi, / Daj zatvori oči da iščeznu riječi«, onda — posve sigurno ne misli na bri-sanje riječi, te jedine snage pjesnikove; nego na evociranje onoga ljudskog, plemenitog zanosa kojim je njegova poezija bila nošena od prvih početaka svojih — na onaj novi svijet što ga te riječi izgrađuju u nama kad ih izgovaramo tiho i prepustimo se njihovim slikama po kojima je Kranjčević najdostojniji završetak djetinjskog doba hrvatske poezije i najsvečanija uvertira u novu, veliku, umjetničku fazu u kojoj — samo na prvi pogled — ima malo Kranjčevića; a kad dobro zagledamo: i nju, i naše (svakoga od nas) doživljavanje moderne poezije navijestio je upravo Silvije Strahimir Kranjčević.

Literatura. M. Š. (Milivoj Šrepel): *Bugarkinje*. Spjevao Silvije Strahimir Kranjčević. U Senju 1885. Troškom i tiskom Marijana Župana. »Vijenac«, XVIII/1885, 33, 522—525; (Čedomil Jakša): *Silvije Strahimir Kranjčević*. (Književna studija). »Novi vijek«, IV 1899, 4—7; M.(ilan) Marjanović: *Silvije Strahimir Kranjčević*. »Hrvatska misao«, I/1902, 14—21/22; A.(ntun) G.(ustav) Matoš: *Za Kranjčevića*, »Hrvatsko pravo«, XIV/1908, 3791—3793, odnosno »Djela« VI, Zagreb 1973, 145—164; *Spomen-spis Silvijiu Strahimiru Kranjčeviću*, prigodom 25-godišnjice njegovog pjesnikovanja. Preštampano iz »Behara«. Sarajevo 1908; A.(ntun) G.(ustav) Matoš: *U sjeni velikog imena*, »Savremenik«, III/1908, 12, 705—714, odnosno *Djela* IV, Zagreb 1973, 248—260; Vladimir Dvorniković: *Studije za psihologiju pesimizma*. I. *Shakespeare*, »Hamlet«. II. *Kranjčević*, Zagreb/1923, 89—191; Branimir Livadić: *Život i poezija Silvija Strahimira Kranjčevića*. Predgovor *Pjesmama*. Novi izbor. Izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1926, III—LIII; Vladimir Čorović: *Lektira Silvija Strahimira Kranjčevića*, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. X, Zagreb 1927, 1—100; Albert Haler: *O poeziji Silvija Str. Kranjčevića*, »Srpski književni glasnik«, 1929, knj. XXVII, 4—6; Antun Barac: *O Kranjčeviću i njegovim pjesmama*. Predgovor *Izabranim pjesmama S. S. Kranjčevića*, SKZ, Beograd 1929, III—XL; Miroslav Krleža: *O Kranjčevićevoj lirici*. »Hrvatska revija«, IV/1931, 3, 137—158, odnosno *Sabrana djela M. K.*, sv. 20, Eseji III, 11—42, Zora, Zagreb 1963; Branislav Livadić: *Napomene uz četvrti svezak Djela Silvija Strahimira Kranjčevića: Kroz život i djelo*, Minerva, Zagreb 1934. Republika, IV/1948, 12. Članci Miroslava Krleže, Marina Franičevića, Marijana Matkovića, Vladimira Popovića, Petra Šegedina i drugih; Ilija Kecmanović: *Silvije Strahimir Kranjčević*, monografija, »Narodna prosvjeta«, Sarajevo 1958, 1—568; Ivo Frangeš: *Rani Kranjčević*. »Letopis Matice srpske«, CXXXIV/382, 6, 443—465, odnosno *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb 1967, 83—112; Dragutin Tadijanović: *Napomene uz Sabrana djela Silvija Strahimira Kranjčevića*, I. i II. svezak, JAZU, Zagreb 1958; Šime Vučetić: *Kranjčević*, u knjizi *esaja Između dogme i apsurd*, Matica hrvatska, Zagreb 1960, 78—162; Ivo Frangeš: *Pjesnik na raspuću*. Uvod u razgovor knj. 60, Zagreb 1964, 7—20; Ante Stamać: *Pjesnik na raspuću*. Uvod u razgovor o Silvijiu Strahimiru Kranjčeviću. »Razlog«, V/1965, 38—39—40, 423—433; Davor Kapetanić: *Anonimna suradnja Silvija Strahimira Kranjčevića u sarajevskoj »Nadi« 1895—1903*, *Sabrana djela S. S. Kranjčevića*, knj. III, Zagreb 1967, 807—817; Davor Kapetanić: *Književni rad Silvija Strahimira Kranjčevića u sarajevskoj »Nadi« 1895—1903*, JAZU, knj. 365, Zagreb 1972, 373—495.